

Persona, cos, salut i gènere

Codi: 101244

Crèdits: 6

Titulació	Tipus	Curs	Semestre
2500256 Antropologia Social i Cultural	OT	3	0
2500256 Antropologia Social i Cultural	OT	4	0

La metodologia docent i l'avaluació proposades a la guia poden experimentar alguna modificació en funció de les restriccions a la presencialitat que imposin les autoritats sanitàries.

Professor/a de contacte

Nom: Lucía Sanjuán Núñez

Correu electrònic: Lucia.Sanjuan@uab.cat

Utilització d'idiomes a l'assignatura

Llengua vehicular majoritària: espanyol (spa)

Grup íntegre en anglès: No

Grup íntegre en català: No

Grup íntegre en espanyol: Sí

Prerequisits

No hi ha cap prerequisit per a aquesta assignatura, però es recomana haver cursat Antropologia dels Sistemes de Sexe / Gènere.

Objectius

Els objectius generals de l'assignatura són els següents:

- Explorar i analitzar la construcció sociocultural de les concepcions sobre la salut i la malaltia.
- Explorar i analitzar la construcció sociocultural de les concepcions sobre la persona i el cos.
- Conèixer i comprendre l'existència de diferents sistemes i pràctiques d'atenció a la salut i a la malaltia i les lògiques en les quals es basen.
- Conèixer i comprendre els processos de construcció d'itineraris terapèutics.
- Conèixer i comprendre les relacions entre els diferents factors (socials, polítics, culturals, econòmics...) implicats en l'estat de salut i les necessitats en salut de les persones, des d'una perspectiva antropològica, però atenent a la necessària interdisciplinarietat que requereix l'abordatge d'aquestes qüestions.

Competències

Antropologia Social i Cultural

- Aprehendre la diversitat cultural a través de l'etnografia i avaluar críticament els materials etnogràfics com a coneixement de contextos locals i com a proposta de models teòrics.
- Demostrar que es coneix i es comprèn la història de la teoria antropològica i la gènesi dels seus conceptes bàsics.

- Desenvolupar un pensament i un raonament crítics i saber comunicar-los de manera efectiva, tant en les llengües pròpies com en una tercera llengua.
- Que els estudiants sàpiguen aplicar els coneixements propis a la seva feina o vocació d'una manera professional i tinguin les competències que se solen demostrar per mitjà de l'elaboració i la defensa d'arguments i la resolució de problemes dins de la seva àrea d'estudi.
- Que els estudiants tinguin la capacitat de reunir i interpretar dades rellevants (normalment dins de la seva àrea d'estudi) per emetre judicis que incloguin una reflexió sobre temes destacats d'índole social, científica o ètica.
- Respectar la diversitat i la pluralitat d'idees, persones i situacions.

Resultats d'aprenentatge

1. Analitzar teòricament exemples etnogràfics de diversitat cultural en els àmbits de l'educació, el gènere i els sistemes d'inclusió-exclusió.
2. Analitzar un fet d'actualitat des de la perspectiva antropològica.
3. Aplicar el coneixement de la variabilitat cultural i de la gènesi d'aquesta per evitar les projeccions etnocèntriques.
4. Avaluar críticament els models teòrics explícits i implícits als materials etnogràfics.
5. Identificar els desenvolupaments disciplinaris recents i la vinculació de la teoria antropològica amb les disciplines socials afins en el seu desenvolupament històric i en les tendències interdisciplinàries actuals.
6. Identificar la variabilitat sociocultural en contextos etnogràfics específics.
7. Identificar les idees principals i les secundàries i expressar-les amb correcció lingüística.
8. Identificar les tendències interdisciplinàries actuals compartides per l'antropologia i les disciplines socials afins en el camp respectiu.
9. Integrar enfocaments interdisciplinaris en els àmbits de l'educació, els sistemes de sexe-gènere i els sistemes d'inclusió-exclusió social.
10. Interpretar la diversitat cultural a través de l'etnografia.
11. Participar en debats sobre fets històrics i actuals respectant les opinions dels altres participants.
12. Sintetitzar els coneixements adquirits sobre la relació entre naturalesa, cultura i societat.

Continguts

1. Introducció a l'antropologia de la salut.
2. Persona, cos, salut i malaltia.
3. Sistemes, pràctiques i itineraris terapèutics.
4. Salut i desigualtat social: perspectives interdisciplinàries.
5. Temes monogràfics.

Metodologia

La metodologia de l'assignatura s'organitzarà en diferents tipus de sessions. Concretament:

- Classes magistrals sobre el contingut teòric de l'assignatura, en les quals s'utilitzaran diferents suports audiovisuals (ppt, material multimèdia...).
- Activitats (en grup complet i/o petits grups) sobre casos pràctics relacionats amb el temari de l'assignatura.
- Activitats de reflexió conjunta (en grup complet i/o petits grups) sobre lectures bàsiques relacionades amb el temari de l'assignatura.

La dinàmica de la assignatura serà participativa i s'espera la implicació reflexiva i crítica dels estudiants.

La metodologia docent i l'avaluació proposades a la guia poden experimentar alguna modificació en funció de les restriccions a la presencialitat que imposin les autoritats sanitàries.

Nota: es reservaran 15 minuts d'una classe, dins del calendari establert pel centre/titulació, per a la complementació per part de l'alumnat de les enquestes d'avaluació de l'actuació del professorat i d'avaluació de l'assignatura/mòdul.

Activitats formatives

Títol	Hores	ECTS	Resultats d'aprenentatge
Tipus: Dirigides			
Lectura, anàlisi de documents i estudi individual	45	1,8	1, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 12
Participació activa a classe	10	0,4	2, 3, 4, 5, 6, 8, 11
Sessions teòriques i pràctiques en grup gran	48	1,92	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 12
Tipus: Supervisades			
Tutories individuals i/o grupals (presencials i/o virtuals)	9	0,36	1, 5, 6
Tipus: Autònomes			
Preparació de treballs, individual i en grups	30	1,2	1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9

Avaluació

L'avaluació de l'assignatura serà continuada i es durà a terme a partir de tres mòduls diferents:

Mòdul 1: Construcció d'itineraris terapèutics. [30%].

L'alumne haurà de confeccionar almenys un itinerari terapèutic.

A principi de curs es penjarà un document en el Moodle de l'assignatura en el qual s'explicarà les instruccions de realització, els criteris d'avaluació, així com el format i la data de lliurament.

El mòdul es considerarà no avaluable si l'estudiant no lliura l'itinerari en la data i hora fixada per realitzar-ho (excepte per causes justificades i degudament acreditades).

Mòdul 2: Treball de recerca en grup. [40%]

Els alumnes han d'organitzar-se en grups, cadascun dels quals haurà de realitzar un treball de recerca sobre un dels temes proposats de l'assignatura.

A principi de curs es penjarà un document en el Moodle de l'assignatura en el qual s'explicaran les instruccions de realització, els criteris d'avaluació, així com el format i la data de lliurament.

El mòdul es considerarà no avaluable si el grup no presenta el treball en la data i hora fixada per realitzar-lo (excepte per causes justificades i degudament acreditades).

Mòdul 3: Exercicis individuals d'anàlisi de material etnogràfic i teòric [30%]

Aquest mòdul avalua la implicació de l'alumnat en l'assignatura, a partir de la valoració de la participació i acompliment de diverses activitats d'anàlisi i reflexió sobre material teòric i etnogràfic (en llibre, articles, audiovisuals, etc.) que la docent anirà proposant al llarg del curs.

Les característiques d'aquestes activitats s'adaptaran a la dinàmica del curs i s'explicaran en classe a mesura que es vagi avançant en l'assignatura. De manera general, l'estudiant haurà de respondre de forma argumentada a una sèrie de preguntes plantejades per la professora sobre material que es treballarà a l'assignatura. Els exercicis es lliuraran mitjançant el Campus virtual i/o en classe.

Per la seva pròpia naturalesa, les activitats d'aquest mòdul no són recuperables.

Procediment de revisió de les qualificacions

Al moment de realització de cada activitat avaluativa, la professora informará l'alumnat mitjançant el Moodle de l'assignatura del procediment i data de revisió de les qualificacions.

Condicions per a "No avaluable"

L'assignatura només podrà considerar-se no avaluable si l'estudiant no ha presentat cap de les activitats corresponents als mòduls 1 i 2.

Condicions per a la recuperació

- Les activitats del mòdul 3 de l'assignatura NO són recuperables.
- Són recuperables els mòduls 1 i 2. Ara bé, l'alumne només podrà presentar-se a la recuperació si ha completat prèviament l'avaluació de cadascun d'aquests mòduls.
- L'alumne haurà de presentar-se a la recuperació si:
  - La nota final de l'assignatura, calculada d'acord amb la ponderació explicada, és inferior a 5.
  - Alguna de les activitats corresponents als mòduls 1 o 2 està qualificada amb menys d'un 3,5.

Condicions necessàries per a la superació de l'assignatura

- La avaluació dels mòduls 1 i 2 és obligatòria. L'estudiant no podrà superar l'assignatura si no ha avaluat cadascun d'aquests mòduls.
- L'assignatura es considerarà aprovada quan la nota final, calculada d'acord amb la ponderació explicada, sigui igual o superior a 5.
- La nota final de l'assignatura serà Suspès si, independentment del còmput final, la nota del mòdul 1 o 2 obtinguda després de la recuperació és inferior a un 3,5.

Altres consideracions generals sobre l'avaluació

- Al Moodle de l'assignatura estarà disponible des de principi de curs la informació necessària relativa als materials, condicions de realització, format, dates de lliurament i criteris d'avaluació de les activitats avaluatives recollides en els mòduls 1, 2, i 3.
- No s'acceptaran evidències d'avaluació lliurades fora de termini o que no s'ajustin als estàndards de format que figuraran en el Moodle de l'assignatura.
- En cas que les proves no es puguin fer presencialment s'adaptarà el seu format (mantenint-ne la ponderació) a les possibilitats que ofereixen les eines virtuals de la UAB. Els deures, activitats i participació a classe es realitzaran a través de fòrums, wikis i/o discussions d'exercicis a través de Teams, assegurant que tot l'estudiantat hi pot accedir.

Consideracions sobre el plagi

- Cada exercici ha de ser el resultat original del treball de l'estudiant o grup. No pot copiar d'altres fonts (siguin treballs acadèmics, publicacions, pàgines web, etc.) sense citar correctament l'autoria. Si té dubtes respecte a que constitueix plagi, consulti el document de preguntes freqüents al Moodle de l'assignatura.

- En cas que l'estudiant realitzi qualsevol irregularitat que pugui conduir a una variació significativa de la qualificació d'un acte d'avaluació, es qualificarà amb 0 aquest acte d'avaluació, amb independència del procés disciplinari que s'hi pugui instruir. En cas que es produeixin diverses irregularitats en els actes d'avaluació d'una mateixa assignatura, la qualificació final d'aquesta assignatura serà 0.

Activitats d'avaluació

Títol	Pes	Hores	ECTS	Resultats d'aprenentatge
Mòdul 1: Construcció d'itineraris terapèutics	30%	2,5	0,1	2, 6, 8, 9
Mòdul 2: Treball de recerca en grup	40%	3	0,12	1, 2, 3, 5, 6, 8, 9, 12
Mòdul 3: Exercicis individuals d'anàlisi de material etnogràfic i teòric	30%	2,5	0,1	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12

Bibliografia

- Ackerknecht, EH. (1971) *Medicina y antropología social*. Madrid, Akal.
- Aguirre Beltrán, G. (1994) *Antropología médica*. México, Fondo de Cultura Económica.
- Alvarez, B. (2018). Reproductive Decision Making in Spain: Heterosexual Couples' Narratives About How They Chose to Have Children. *Journal of Family Issues*, 39(13), 3487-3507.
- Ariès, P. (1999) *El hombre ante la muerte*. Madrid, Taurus.
- Augé, M., Herzlich, C. (1995 [1983]) *The meaning of illness*. Luxembourg, Harwood Academic Publishers.
- Azmecúa, M. (2000) El trabajo de campo etnográfico en salud. Una aproximación a la observación participante. *Índex de Enfermeria*, año IX, 30, 30-35.
- Azmecúa, M. (1992) Prácticas y creencias de los santos y curanderos en la Sierra Sur (Jaén). *Gazeta de Antropología*, 9, 99-109.
- Benach, J., Muntaner, C. (2005). *Aprender a mirar la salud. ¿Cómo la desigualdad social daña nuestra salud?*. Venezuela, Instituto de Altos Estudios en Salud Pública "Dr. Arnoldo Gabaldon".
- Butler, J. [1993] (2002). Los cuerpos que importan. En: *Cuerpos que importan: sobre los límites materiales y discursivos del 'sexo'*. Buenos Aires, Paidós, 53-94.
- Carrasco, S. (1992) *Antropología i alimentació: una proposta per a l'estudi de la cultura alimentària*. Bellaterra, Servei de Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona.
- Carrithers, M., Collins, S. & Lukes, S. (1985) (Eds.). *The category of the person. Anthropology, philosophy, history*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Castillejo Cuéllar, A. (2008). En la coyuntura entre la antropología y el trasplante de órganos humanos. *Antípoda*, 6:125-243.
- Contreras, J., Gracia, M. (2005) *Alimentación y cultura. Perspectivas antropológicas*. Barcelona, Ariel.
- Comelles, JM., Martínez, A. (1993) *Enfermedad, cultura y sociedad. Ensayo sobre las relaciones entre la antropología social y la medicina*. Madrid, Eudema.
- Conklin, B. & Morgan, L. (1996). Babies, bodies and the production of personhood in North America and a Native Amazonian Society. *Ethos*, 24(4):657-694.

- Degnen, C. (2018). Making Babies and Being Pregnant: the Debated Beginning of Personhood. In *Cross-Cultural Perspectives on Personhood and the Life Course* (pp. 29-56). New York: Palgrave Macmillan.
- Kaufman, S. R. & Morgan, L. M. (2005). The Anthropology of the Beginnings and Ends of Life. *Annual Review of Anthropology*, 34:317-341.
- Dudgeon, M., Inhorn, M. (2003). Gender, masculinity and reproduction: anthropological perspectives. *International Journal of Men's Health*, 2, 31-56.
- Esteban, ML. (2004) *Antropología del cuerpo: género, itinerarios corporales, identidad y cambio*. Barcelona, Bellaterra.
- Fernández del Riesgo, M. (2007). *Antropología de la muerte: los límites de la razón y el exceso de la religión*. Madrid, Síntesis.
- Fons, V. (2004). *Entre dos aguas. Etnomedicina, procreación y salud entre los ndowé de Guinea Ecuatorial*. Barcelona: Ceiba Ediciones.
- Fons, V. (2010) La medicina ndowe en acción. Salud procreativa de las mujeres ndowe de Guinea Ecuatorial: Conocimientos y praxis. En: Mallart, M., Martí, J., Aixelà Y. (coords.) *Introducción a los estudios africanos*. Barcelona, Editorial Ceiba & CSIC.
- Foucault, M. (1966) *El nacimiento de la clínica*. México, Siglo XXI.
- Foucault, M. (1968) *Historia de la locura*. México, Fondo de Cultura Económica.
- Foucault, M. (1990) *La vida de los hombres infames*. Madrid, Ediciones de la Piqueta.
- Frigolé, J. (2005) *Dones que anaven pel món: estudi etnogràfic de les trementinaires de la Vall de la Vansa i Tuixent (Alt Urgell)*. Barcelona, Generalitat de Catalunya.
- García, S., Argüello, HE. (2013). Historias padecidas. Narrativa y antropología médica. En: Romaní, O., ed. (2013). *Etnografía, técnicas cualitativas e investigación en salud: un debate abierto*. Tarragona: Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili, 161-188.
- Goffman, E. (2001 [1961]). *Internados. Ensayos sobre la situación social de los enfermos mentales*. Buenos Aires, Amorrortu.
- Goffman, E. (2001 [1963]). *Estigma. La identidad deteriorada*. Buenos Aires, Amorrortu.
- Good, BJ. (1994) *Medicine, Rationality and Experience*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Gracia, M. (2007) *No comerás: narrativas sobre comida, cuerpo y género en el nuevo milenio*. Barcelona, Icaria.
- Guidonet, A. (2007) *La Antropología de la alimentación*. Barcelona, UOC.
- Guidonet, A. A. (2010) *¿Miedo a comer? Crisis alimentaria en contextos de abundancia*. Barcelona, Icaria.
- Helman, C. (1990) *Culture, Health and Illness*. Butterworth-Heinemann.
- Hersch, P., Haro, JA. (2007). ¿Epidemiología sociocultural o Antropología médica? Algunos ejes para un debate interdisciplinar. En: Red de Antropología Médica (REDAM), ed. (2007). III Coloquio de REDAM: Etnografías y técnicas cualitativas en investigación sociosanitaria. Un debate pendiente. Tarragona, junio de 2007. Ponencia de clausura, no publicada, 16 páginas. Disponible en: <<http://www.colson.edu.mx:8080/portales/portales218/epidemiologia%20sociocultural.pdf>>. [Consulta, 20 de junio de 2020]
- Ikels, Ch. (2013). The Anthropology of Organ Transplantation. *Annual Review of Anthropology*, 42, 89-102.

- Izugbara, C. & Undie, C. (2008). Who Owns the Body?: Indigenous African Discourses of the Body and Contemporary Sexual Rights Rhetoric. *Reproductive Health Matters*, 16:159-167.
- Kaplan, A. (2002). Integración social, identidad étnica y género. La salud sexual de las mujeres migrantes subsaharianas: retos e implicaciones. Zabaldi. Versión digital en: http://www.nodo50.org/zabaldi/documentos/multitudes_sexuales_dossier.doc
- Kaplan, A., Carrasco, S. (1999) *Migración, cultura y alimentación. Cambios y continuidades en la organización alimentaria, de Gambia a Cataluña*. Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona.
- Kaufman, S.R., Morgan, L. M. (2005). The Anthropology of the beginnings and ends of life. *Annual Review of Anthropology*, 34: 317-341.
- Kenny, M., De Miguel, JM. (eds.) (1980) *La antropología médica en España*. Barcelona, Anagrama.
- Le Breton, D. (1999) *Antropología del dolor*. Barcelona, Seix Barral.
- Lock, M. (2002). *Twice Dead. Organ transplants and the revention of Death*. Berkeley and Los Angeles, University of California Press.
- Lolas, F. (2000.) *Bioética y antropología médica*. Santiago, Chile, Mediterráneo.
- Mallart, L. (1983) *La dansa als esperits. Itinerari iniciàtic d'un medecinaire africà*. Barcelona, La llar del llibre ed.
- Mallart, L. (2009) *Sóc fill dels evuzok*, Barcelona, La Campana.
- Marre, D. (2009). Los silencios de la adopción en España. *Revista de Antropología Social*, 19, 97-126.
- Marre, D. (2014). Displaced children and stolen babies. State of exception, fear and públic secrets in contemporary Spain. American Anthropological Association Annual Meeting: Producing an anthropology of displaced childhoods. Washington, 3 - 7 December 2014. Comunicación.
- Martínez, A. (1996) "Antropología de la Salud". En J. Prat i A. Martínez (Eds.), *Ensayos de antropología Cultural. Homenaje a Claudio Esteva-Fabregat*. Barcelona, Ariel, 369-381.
- Martínez, A. (1999) *¿Has visto como llora un cerezo? Pasos hacia una antropología de la esquizofrenia*. Barcelona, Universitat de Barcelona.
- Martínez, A. (2008). *Antropología médica. Teorías sobre la cultura, el poder y la enfermedad*. Barcelona, Anthropos.
- Martínez, B. (2013). La muerte como proceso: una perspectiva antropológica. *Ciència & Saúde Coletiva*, 18(9):2681-2689.
- Martínez M, Larrea, C. (2010) *Antropología social, desarrollo y cooperación internacional*. Barcelona, Editorial UOC.
- Mauss, M. [1936] (1959). Sobre una categoría del espíritu humano: la noción de persona y la noción del 'yo'. En *Sociología y Antropología* (pp. 337-358). Madrid: Tecnos.
- Médicos sin Fronteras-España, ed. (2010). *Violencia sexual y migración. La realidad oculta de las mujeres subsaharianas atrapadas en Marruecos de camino a España*. Barcelona, Médicos sin Fronteras.
- Menéndez, E. (1982) El modelo médico hegemónico; transacciones y alternativas hacia una fundamentación del modelo de autoatención en salud. *Arxiu d'Etnografia*, 3, 83-120.
- Menéndez, E. (1990) *Antropología médica. Orientaciones, desigualdades y transacciones*. México, Cuadernos de la Casa Chata.

- Moreras, J. (2019). Socio-antropología de la muerte: Nuevos enfoques en el estudio de la muerte. Tarragona, Publicacions URV.
- Muela, J. (2007) Medical Pluralism in Africa. En: Alvarez, C., DiGiacomo, S. (eds.) *Women, AIDS and Access to Health Care in Sub-Saharan Africa: Approaches from the Social Sciences*. Published in Spanish, Portuguese and English (www.sidafrica.net; www.medicusmundi.es/catalunya; www.aeci.es/vita).
- Muela J., Hausmann-Muela, S. (2002) La medicina tradicional en los programas de la OMS. González Echevarría, A., Molina, JL. (coords.) *Abriendo surcos en la tierra. Investigación básica y aplicada en la UAB. Homenaje a Ramón Valdés*. Bellaterra, Publicacions d'Antropologia Cultural, Universitat Autònoma de Barcelona.
- Muela, J., Hausmann-Muela, S. (2008). El paludismo y otras penurias: Salud y desigualdades de género en Tanzania. En: *Quaderns de l'ICA*, núm. 22. Barcelona: Institut Català d'Antropologia y Editorial UOC.
- Observatori del Sistema de Salut de Catalunya (2017). Desigualtats socioeconòmiques en la salut i la utilització de serveis sanitaris públics en la població de Catalunya. Observatori sobre els efectes de la crisi en la salut de la població. Barcelona, Agència de Qualitat i Avaluació Sanitàries de Catalunya. Departament de Salut. Generalitat de Catalunya; 2017
- OMS, ed. (2002). *Veinticinco preguntas y respuestas sobre salud y derechos humanos*. Ginebra, OMS, Serie de publicaciones sobre salud y derechos humanos, nº 1.
- Passador, L. H. (2010). "As mulheres são más": pessoa, gênero e doença no sul de Moçambique. *Cadernos Pagu*, (35), 177-210.
- Perdiguero, E., Comelles, JM. (2000) *Medicina y cultura. Estudios entre la antropología y la medicina*. Barcelona: Bellaterra.
- Pertíñez, J. (2010). La enfermedad de la doctora Pertíñez. En: Comelles, JM., et al., comps. (2010). *Migraciones y salud*. Tarragona: Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili, 8-15.
- Ramírez, S. (2013). Usos y desusos del método etnográfico. Las limitaciones de las narrativas en el campo de la salud. En: Romaní O., ed. (2013) *Etnografía, técnicas cualitativas e investigación en salud: un debate abierto*. Tarragona: Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili, 43-63.
- Richards, N. (2017). Assisted Suicide as a Remedy for Suffering? The End-of-Life Preferences of British "Suicide Tourists". *Medical Anthropology*, 36(4):348-362. Rivers, WHR. (2010) *Medicina, Màgia i religió*. Tarragona, Publicacions URV.
- Russo, M.T. (2018). Belleza, naturaleza y artificio. Las utopías del cuerpo post-natural. *Sociología y Tecnociencia*, 8(1):17-26.
- Scheper-Hughes, N. (2005). El comercio infame: capitalismo milenarista, valores humanos y justicia global en el tráfico de órganos. *Revista de Antropología Social*, 14:195-236.
- Strathern, M. (2004). The Whole Person and Its Artifacts. *Annual Review of Anthropology*, 33(1), 1-19.
- Surralles, A. (2003). De la percepción en antropología. Algunas reflexiones sobre la noción de persona desde los estudios amazónicos. *Indiana*, 19/20, 59-72.
- Taussig, M. (1995) "La reificación y la conciencia del paciente" a *Un gigante en convulsiones. El mundo humano como sistema nervioso en emergencia permanente*. Barcelona, Gedisa.
- Tola, F. (2005). Personas corporizadas, multiciplidades y extensiones: un acercamiento a las nociones de cuerpo y persona entre los tobas (qom) del chaco argentino. *Revista Colombiana de Antropología*, 41,107-134.
- Toro, J., Artigas, M. (2000) *El cuerpo como delito. Anorexia, bulimia y sociedad*. Barcelona, Ariel Ciencia.

Programari

Els programes informàtics necessaris per a l'assignatura són els habituals del grau. No hi ha programes específics.